

УДК 070:94(477.83/86)

РУСОФІЛЬСЬКА ПРЕСА ГАЛИЧНИНИ ПРО ГОЛОДОМОР 1932–1933 РОКІВ В УКРАЇНІ

Тетяна БУРДЕГА

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Генерала Чупринки, 49, Львів, Україна, 79044
e-mail: journft@franko.lviv.ua*

У статті проаналізовано публікації стосовно Голодомору у пресі москвофільській, КПЗУ і російської еміграції у період 1932–1933 рр. Виокремлено основні аспекти діяльності цієї преси і її впливу на суспільно-політичний процес того часу.

Ключові слова: преса КПЗУ і російській еміграції, москвофільська преса, Галичина, Голодомор.

Спочатку висловимо одне застереження: ми вживаємо поняття «русофільська преса», а не традиційно – «москвофільська преса», оскільки з появою більшовицької Росії і потужної в інтелектуальному й певною мірою фінансовому плані російської еміграції колишній москвофільський рух не просто втратив своє значення, але й не відображав нових політичних реалій і тенденцій. Зокрема, у політичній атмосфері Галичини початку 20-х років відчутними були радянофільські настрої, в структурі політичних партій з'явилася Комуністична партія Східної Галичини (згодом Комуністична партія Західної України як автономна частина Комуністичної робітничої партії Польщі), у Галичині перебувала і російська еміграція, хоча якогось політичного впливу на перебіг суспільного життя вона не мала. Звичайно, що між традиційними москвофілами, новоявленими радянофілами (їх можна було знайти в різних політичних середовищах), комуністами (КПСГ чи особливо КПЗУ – це багатонаціональні партії, бо серед членів були українці поляки, євреї), між російськими емігрантами суттєво різнилися в політичних поглядах, але було й те, що їх об'єднувало – орієнтація на Росію і ставлення до української державності, особливо це стосується другого чинника, бо все ж таки серед російської еміграції були прихильники як Росії царської, так і Росії Тимчасового уряду, а «зміновіхівство» засвідчило і появу прихильників Росії більшовицької.

Актуальність теми цієї статті зумовлена двома обставинами. Перша – цю тему ще не досліджували, хоча частково це питання порушив Я. Папуга [8], по-друге, політичне русофільство є впливовим чинником політичного життя в сучасній Україні і знати історію його виникнення, становлення, еволюцію завжди важливо і актуально.

Мету цієї статті ми вбачаємо в тому, щоб з'ясувати основні тези тих публікацій з приводу Голодомору, що були опубліковані у пресі москвофільській, КПЗУ і російській еміграції.

Якщо не брати до уваги москвофільство (давнє, у вузькому розумінні), яке в 30-х роках ледве животіло і поволі конало (але лише в Галичині, бо на Закарпатті позиції російської еміграції і москвофілів були дуже міцними, менше це стосувалося Волині і Буковини), то єдиною політичною силою, яка заперечувала Голодомор в радянській Україні, була Комуністична партія Західної України (КПЗУ). Не будемо спрощувати ситуацію. Історія КПЗУ складна, (історія преси КПЗУ міжвоєнної доби в інтерпретації Й. Цюха, найбільш відомого її дослідника, поверхова і схематична, вона не передає ні особистої драми багатьох діячів цієї партії, ні трагічної роздвоєності самої партії). Її предтеча – Комуністична партія Східної Галичини, яку було створено взимку 1919–1920 рр. завдяки ініціативі ЦК КП(б)У. КПСГ перейменували на КПЗУ після Ради амбасадорів (березень 1923 року), і вона на правах автономної частини входила до складу Комуністичної робітничої партії Польщі, згодом Комуністичної партії Польщі (КПП). Незважаючи на інтернаціональний склад членів КПЗУ (українці, поляки, євреї), КПЗУ позитивно поставилася до «українізації», що більше, керівництво КПЗУ активно підтримувало українських націонал-комуністів, тобто О. Шумського. Як наслідок 1928 р. завдяки узгодженим діям КП(б)У, КПП і Комінтерну було розпущено ЦК КПЗУ, групу Василькова–Турянського виключено з партії, тих членів КПЗУ, які перебували у радянській Україні, репресували. Зменшилася у партії не лише кількість українців, а й питома вага справді української проблематики в її діяльності. На початку січня 1939 р. у статті «Хаос і платформа консолідації» (ч.7 «Діла») І. Кедрин писав, що комуністи свідомі, приналежні до КПЗУ чи КПП і несвідомі, т.зв. комунари – найбільше прокляття українського життя за межами підрадянської України.

Преса КПЗУ була досить розгалуженою, хоча сама партія не була масовою (якісь дві тисячі чи трохи більше членів); все пояснюється фінансовою допомогою Москви чи Комінтерну – не має значення, на яке джерело вказати – це були своєрідні синоніми, а найближче галицьким комуністам було до радянського консульства у Львові.

Чутки про голод по той бік Збруча поширювалися серед населення Західної України ще у 1930 р., задовго до Голодомору. Але преса КПЗУ на ці чутки не відгукнулася жодним чином. Скажімо, в червні 1930 р. з'явився журнал «Освіта». У ч. 1 є огляд «Покарані і безкарні», в якому йдеться про реакцію української преси, яка багато писала про судовий процес над СВУ. У наступних числах «Освіта» писала про успіхи першої п'ятирічки. У березні 1931 р. починає виходити журнал «Кооперативні вісті». Його основна проблематика – критика кооперативного руху, який у журналі по-інакшому як буржуазним не називали, українських «націоналістів», які керують кооперативами, розповіді про бурхливий розвиток Радянського Союзу, про зростання добробуту радянських людей.

У березні 1930 р. почала виходити «Наша земля», ще один орган КПЗУ. Звичайно, це були важкі часи світової економічної кризи, і редакція використала це повною мірою. Спекуляція на біді, заклик до класової боротьби, критика всього, що мало український національний підтекст – постійні теми «Нашої землі». Зрештою, треба погодитися з тим, що газета слушно писала про колонізацію західноукраїнських земель з боку Польщі, про лихоліття українського шкільництва. Але в ім'я яких ідеалів редакція порушувала

не лише ці, а й інші складні соціальні, економічні проблеми? Водночас пропаганда марксизму-ленінізму і, звичайно, рубрики «З Радянського Союзу», «Радянська Україна», в публікаціях яких йшлося про небувалі економічні успіхи більшовицького соціалізму і про щасливе життя українців на схід від Збруча. І жодного слова про голод, про насильство і репресії, якими супроводжувалася колективізація.

Інше комуністичне видання – «Сила» почало виходити на початку січня 1930 р. Газета не грішила проти істини, коли розповідала про злидні і експлуатацію, про свавілля польської влади, про «пацифікацію». А водночас – рубрики «Радянська Україна» і «По той бік Збруча» з оптимістичними розповідями про економічні успіхи Радянського Союзу, про розквіт української культури.

Була ще одна спільна для всіх комуністичних видань тема – захист СРСР від можливої воєнної інтервенції капіталістичних держав. Звичайно, що цю тему інспірувала Москва, щоб відвернути увагу від провалу економічної політики, від соціальних проблем (від неспроможності і небажання їх розв'язати), для виправдання репресій проти «ворогів» радянської влади, для виправдання своєї політики в Україні.

Публікацій про голод в українській пресі Галичини в зарубіжних виданнях побільшало в 1932 р. Наприклад, коли громадськості стало відомо, що тих українців, які, рятуючись від голоду, хотіли перебраться через Збруч, вбивали радянські прикордонники, то газета «Сила» переконувала читачів, що, навпаки, ці втікачі намагалися перейти на територію СРСР, а застрілили їх при спробі втечі румунські прикордонники («Видумали «голод» на Радянській Україні» у ч. 22 «Сила» за 1932 р., «Правда про постріли на Дністрі» у ч. 14 «Сили» за 1932 р.), «Сель-Роб» влітку 1932 р., намагаючись спростувати чутки про голод в радянській Україні, переконував галицьких українців у тому, що львівська преса, пишучи про катастрофічну ситуацію по той бік Збруча, використала образ зубожілих галичан, а не радянських українців («Голод на Україні» у ч. 283 за 1932 р.).

У вересні 1932 р. польська влада заборонила легальні комуністичні й радянськфільські організації та їхню пресу. Так, було заборонено «Сельроб», а також періодичні видання – «Вікна», «Силу», «Кооперативні вісті», «Нашу землю», «Сель-Роб», «Народну трибуну», «Нові шляхи». КПЗУ перебувала на нелегальному становищі і робила спроби відновити мережу періодичних видань, які б не лише пропагували комуністичну ідеологію, а й популяризували успіхи СРСР у здійсненні ідеалів комунізму на практиці. Так, у лютому 1933 р. почала виходити «Ілюстрована газета», а в жовтні – «Гарт». Як це було прийнято в комуністичних виданнях, обидві газети багато писали про експлуатацію трудящих, про їхнє «злиденне» життя, про класову боротьбу, про «злочинну» діяльність українських «буржуазних» націоналістів. «...Боротьба з небезпекою імперіалістичної і протирадянської війни залишається і надалі головною проблемою робітничо-селянського руху на західноукраїнських землях», – писала газета «Гарт».

Проте нічого не писала ця преса про голод. Відновлена комуністична чи прокомуністична преса на публікації інших газет (українських і зарубіжних) про Голодомор відповідала замовчуванням трагедії і звинуваченнями української громадськості та її лідерів (йдеться про Галичину) у наклепах на Радянський Союз. Щоправда, в червні

1933 р., коли вже приховувати правду про Голодомор було неможливо, «Ілюстрована газета» визнала існування... продовольчих труднощів у Радянському Союзі, хоча й ці повідомлення вважала перебільшенням. Дещо згодом, у липні 1933 р., «Гарт» критикуючи українську пресу за публікації про голод, писав: «Вони (тобто журналісти українських видань у Галичині. – Авт.) помішують «автентичні» листи з описом всяких жахів. Всі ті газети забувають додати, що оскільки ті листи не є фабриковані всякими петлюрівськими агентурами, то це листи кулаків, котрих дійсно безпощадно нищать на Радянщині за їх злочинну роботу. Коли цього року були деякі труднощі з хлібом, то це вина кулаків, що не тільки не засіяли великих просторів, але також нищила збіжжя колективів. Українська буржуазна преса включно з радикальною старалися представити справу так, що на Радянщині нищать не тільки кулаків, але всіх селян, до того ще нібито за те, що українці. Це явна брехня. Проти кулаків бореться не тільки радянська влада, але широкі маси селян і робітників, що будують у колективах новий суспільний лад на селі».

«Гарт» послідовно захищав Радянський Союз. Оскільки в Галичині почалася активна кампанія проти Голодомору, то «Гарт» намагався перешкодити цьому, намагався відвернути увагу української громадськості від трагедії на схід від Збруча. Навіть у вересні 1933 р. газета заперечувала факт голоду в радянській Україні.

КПЗУ постійно робила спроби захопити інші політичні й громадські організації, щоб розширити сферу свого впливу, соціальну базу комуністичного руху. Так сталося з Українським селянським об'єднанням, легальною організацією, і його друкованим органом «Народна трибуна». Після того як УСО і його газета потрапила під вплив КПЗУ, вони почали вести прорадянську політику: популяризували успіхи соціалістичного будівництва в Радянському Союзі, захищали його від «наклепів». Щоб відвернути увагу від Голодомору в Україні, керівництво УСО у вересні-жовтні 1933 р. організувало допомогу постраждалим від повені галичанам, а на протигагу створеному УГКРУ було створено Центральний комітет боротьби з голодом і допомоги жертвам повені. Підтекст появи цього «ЦК» був очевидний. Після заборони «Народної трибуни» УСО видавала «Боротьбу». Ця газета продовжувала прорадянську політику своєї попередниці. Почала вона виходити у травні 1933 р. Газета писала про концтабори, про репресії і катування, але не в Радянському Союзі, а в Німеччині. Газету заборонили наприкінці жовтня 1933 р., і тоді комуністи захопили газету «Праця», яка була друкованим органом Української партії праці. Вона виникла як ідеологічне продовження т.зв. «незалежної групи» Української трудової партії. УПП підтримувала закордонний уряд ЗУНР Є. Петрушевича і водночас в політичному плані орієнтувалася на радянську Україну, тобто дотримувалася радянофільського напрямку. «Праця» почала виходити ще у 1927 р. і виходила навіть після формального зникнення з політичної арени УПП, після чого вже стала органом УСО, яке було під впливом комуністів.

Вдалося комуністам захопити й інші видання. Так, у Львові з 30 жовтня 1932 р. почала виходити газета «Нове слово», видавцем і головним редактором якої був відомий журналіст, критик, історик-краєзнавець, мистецтвознавець, учасник визвольних змагань М. Голубець. «Нове слово» було тижневиком для всіх. У зверненні (Ч.1) видавець за-

являв: «Як пресовий орган всеукраїнського національного характеру видвигає «Нове слово» клич об'єктивності й безпартійності в реєстрації подій та явищ українського життя». Таким і було «Нове слово» протягом перших трьох чисел. Скориставшись фінансовими труднощами редакції, комуністи захопили видання, М. Голубця усунули, і дуже швидко зміст і напрям «Нового слова» змінився. Основна проблематика – пропаганда успіхів Радянського Союзу, передруки із радянської преси, неперекірлива полеміка з політичними опонентами, публікації про важке життя робітників і селян в умовах капіталізму, про революційну боротьбу трудящих. Нема тут жодного слова про Голодомор.

Подібна доля спіткала й «Українську думку», яка теж потрапила під вплив комуністів. У кількох публікаціях газета розповідала про репресії нацистського режиму проти своїх політичних опонентів (газета перейшла до рук комуністів на початку січня 1933 р.). Серед цих публікацій була і стаття чеського журналіста і письменника Е. Кіша, який теж побував у в'язниці. Але всі ці автори не знали, яке пекло, який терор панує у Радянському Союзі. Не могли журналісти «Української думки» передбачити, що прийде пора – і Радянський Союз видасть німецьких комуністів нацистам.

Ми назвали легальні комуністичні видання. Нелегальні відрізнялися лише ще більшою войовничістю (журнал «Наша правда», газети «Комсомолец ЗУ», «До наступу»).

Окремо потрібно сказати про такі відомі журнали як «Вікна» і «Нові шляхи». Формально «Вікна» (1927–1932) не були друкованим органом КПЗУ, але це був літературно-художній і громадсько-політичний журнал, що виходив за радянські гроші. Редагував його В. Бобинський, колишній Січовий стрілець, до речі, друкувалися там О. Гаврилюк, С. Тудор, Я. Галан, П. Козланюк. Й. Цьох зазначає, що не все у «Вікнах» було досконалим в ідейному і художньому відношеннях, не все витримало перевірку часом. Виявляється, як згадував потім С. Тудор і в редакції «Вікон» були «...троцькісти, саме вони, поліція і націоналісти об'єдналися у 1932 р. і розбили комуністичну групу (С. Тудор, очевидно, до цієї групи зараховував Я. Галана, П. Козланюка і себе).

За редакцією А. Крушельницького 1929–1932 рр. виходив ще один радянофільський журнал – «Нові шляхи». Якщо «Вікна» орієнтувалися на пролетарську літературу і на відповідну аудиторію, на робітників, то «Нові шляхи» – на інтелігенцію. І «Вікна» і «Нові шляхи» перешкоджали консолідації українського суспільства в Галичині, вони не писали про Голодомор, але все ж своїм мовчанням з цього приводу виправдовували антиукраїнську політику Москви. Щодо А. Крушельницького, то як заявив С. Бандера на Львівському процесі (з приводу вбивства міністра Перацького), він віддав наказ вбити А. Крушельницького власне за те, що той був репрезентантом радянофільства, що доводив на сторінках журналу, ніби українське життя під більшовицьким насильством розвивається вільно, за те, що зводив наклеп на український націоналізм. Замах відклали, бо стало відомо, що А. Крушельницький разом із родиною вибирається до СРСР.

Вплив комуністичної і радянофільської преси зменшився після самогубства М. Скрипника (7 липня 1933 р.), одного із організаторів українізації. Восени 1933 року

вже важко було приховати правду про Голодомор. Правда ставала щораз більше явною, і це спричинило кризу в комуністичному й радянофільському середовищі. Не бажаючи нести моральної відповідальності за Голодомор в Україні, застрелився секретар радянського консульства у Львові М. Стронський (теж колишній Січовий стрілець). Голодомор в Україні спричинився до кризи в КПЗУ. Після самогубства М. Скрипника колишній член ЦК КПЗУ і депутат сейму від «Сельроба» С. Волинець написав «Слово до друзів». Цей відкритий лист вийшов окремою брошурою, автор негативно оцінив політику Москви щодо України. (Згодом С. Волинець став одним із провідних діячів і публіцистів новоствореного Фронту національної єдності, легальної націоналістичної партії). Тоді ж редактор «Української думки» Ю. Танчаківський на сторінках «Діла» заявив, що припиняє видавати цю газету. Під враженням подій в Україні і на знак протесту відмовилися від радянофільства і кілька колишніх співробітників «Вікон». Українці залишають КПЗУ, там починають переважати поляки і євреї. І якщо в середині 20-х років КПЗУ завдяки наявності у своїх лавах значної кількості українців, завдяки солідарності з ідеалами наддніпрянських націонал-комуністів відкинула ідею автономії західноукраїнських земель у складі Польщі і захищала ідею української державності, то тепер КПЗУ (в основному польсько-єврейська за національним складом) повернулася до ідеї автономії.

Підсумовуючи, зазначимо, що заперечення з боку КПЗУ Голодомору в Україні результату, потрібного Москві, не дало, воно спричинилося до кризи КПЗУ, до втрати і так незначного впливу на українців. М. Стахів, один із лідерів і провідних публіцистів Української соціалістично-радикальної партії констатував, що комуністичний рух тепер (в середині 30-х років) не має і десяти відсотків того впливу, який він мав у 20-х роках (ч. 21 «Громадського голосу» за 1936 р.).

В одному із чисел «Люстрованої газети» за 1933 р. під рубрикою «Великі страйки» було опубліковано статті про події на р. Лені (це 1912 р.) в Росії (поліція стріляла у робітників-страйкарів, що спричинило хвилю страйків у Росії і радикалізацію настроїв робітничих мас), про Паризьку комуну. Тут же була і стаття канадського українця, але комуніста П. Кравчука, під назвою «Життя українських трудящих в Канаді», в якій йшлося, як веліла одна із традицій більшовицької преси, про форми класової боротьби канадського пролетаріату.

Річ у тім, що канадські й американські радянофіли українського походження були значно агресивніші, ніж галицькі, у ставленні до Голодомору. У Канаді діяло Товариство український робітничо-фермерський дім. Його заснували у січні 1920 р. у Вінніпезі колишні члени Української соціал-демократичної партії, яку влада заборонила у 1918 р. Але якщо УСРП в Галичині орієнтувалася на соціалістичні ідеали, але II Інтернаціоналу, то новостворена організація орієнтувалася на марксизм-ленінізм і на СРСР. Лідери ТУРФДому вважали, що у формі радянської України питання української державності розв'язане, ще з більшим ентузіазмом спостерігали вони за «українізацією». ТУРФДім допомагав комуністичному рухові на західноукраїнських землях – лише у 1923 р. цей рух отримав, як зазначає М. Марунчак у книзі «Історія українців Канади», 15 тис. доларів – це була величезна сума на той час. У 1931 р. було створено під егідою ТУРФ-

Дому, але окреме Товариство допомоги визвольному рухові на Західній Україні (ТОДО-ВИРНАЗУ). ТУРФДім, на жаль, у 20-х роках ХХ ст. мав великий вплив на робітничі маси українського походження. Він значно посилювався у зв'язку з вибухом світової економічної кризи. На початку 30-х років у Канаді функціонувало 70 добре організованих осередків. У розпорядженні ТУРФДому була і преса – «Українські робітничі вісті» (газета виходила тричі на тиждень), тижневик «Фармерське життя», журнали «Робітники» і «Світ молоді» (останній згодом перейменували на «Воюючу молодь»). Наприкінці січня 1933 р. керівництво ТУРФДому усім своїм осередкам розіслало таємну інструкцію під назвою «Розгорнімо ударний наступ на жовтоблакитників», а також жіночим і молодіжним, які перебували під його впливом» [6]. У цій інструкції ставилося завдання «вирвати трудящих з-під впливу жовтоблакитників, завдати удару по «жовтоблакитних організаціях», вступати в українські патріотичні організації, церковні громади і розкладати їх; в інструкції вказувалося, як робити провокації, дезорганізувати мітинги. Зрозуміло, що перелічені видання, які контролював ТУРФДім, заперечували Голодомор і репресії в Україні. Але поступово правда почала доходити і до членів ТУРФДому. Після того, як восени 1933 р. світова преса щораз більше почала писати про справжні масштаби Голодомору, після повідомлення про самогубство М. Хвильового, а особливо М. Скрипника, ТУРФДім зазнав кризи і розколовся. Цей конфлікт було зафіксовано 1935 р. Так, ті, хто засуджував Голодомор і репресії, вийшли із ТУРФДому, – їх очолював Д. Лобай. Він же видав і брошуру «За дійсне положення в Радянській Україні». Згодом опозиція видала і одноднівку «Всім, хто хочуть знати правду».

Подібна, а може і складніша ситуація, склалася у США, де комуністи і радянські українського походження діяли в умовах толерантного ставлення США до СРСР. Услід за В.Дюранті газета «Вісті», орган українських комуністів у США, писала, що в Україні немає голоду, зник страх голоду («Вісті» від 25 березня 1935 р.). У США потужну антиукраїнську кампанію розгорнув Союз українських робітничих організацій (СУРО), створений 1924 р. До його складу входили навіть деякі відділи Українського народного союзу, який стояв на національних позиціях. На з'їзді, де було засновано СУРО, в одній із резолюцій зазначалося, що Радянський Союз – це маяк, це палаючий смолоскип, який вказує українським робітникам і селянам, що перебувають під гнітом польських, румунських і чеських панів, шлях до визволення і здобуття соціальної і національної свободи» («Народний календар» за 1939 р.). Не дивно, що відповідною була і реакція на повідомлення про Голодомор в Україні.

У любові до історії, до культури іншого народу нічого негативного нема. Такі випадки були – можна сказати, що Д. Антонович, В. Липинський, поляки за походженням, наприклад, через цю любов стали українцями. Культура кожного народу за своєю природою дуже людяна, в ній органічно присутні краса і добро, що й сприяє міжлюдському спілкуванню. Інша річ, коли цей цілком нормальний, гуманістичний дискурс ускладнюється корисливими особистими чи державними інтересами іншої країни, коли він стає засобом політичної гри.

На думку деяких істориків, москвофільський рух у Галичині виник унаслідок того, що галицькі українці розчарувалися політикою Відня, який по суті віддав владу

в Галичині полякам після реформ 60-х років XIX ст. Так, Я. Грицак зазначає, що у цій ситуації руська (тобто українська) інтелігенція у пошуках нових аргументів для своїх національних прав намагалася довести, що вона має за собою такі ж давні політичні та культурні традиції, як і поляки. Тому одна її частина посилалася на Київську Русь і на Галицько-Волинське князівство (староруси), а інша шукала рятунку від полонізації в орієнтації на Російську імперію (москвофіли) [2]. Проте річ не просто в політичній орієнтації, а в тому, що москвофіли заперечували окремішність українського народу, а галицьких русинів зараховували до єдиного російського народу, що проживає від Карпат до Уралу. Якщо розвинути концепцію Я. Грицака, то виходить так, що це була суто українська ініціатива: бідні затуркані селяни мріють про прихід «білого царя» (російського), а інтелігенція, духовенство раптом відкрили для себе і для свого народу вихід у проголошенні своєї причетності до «русских» – і нібито не було продуманої експансіоністської політики царського уряду, який щедро фінансував москвофільський рух і в Галичині, і на Закарпатті. Інший сучасний дослідник, А. Пашук, висловлює з цього приводу іншу думку: «Москвофільство – це не якийсь органічний викид галицького життя, а штучно витворене московською агентурою з використанням різних ситуаційних подій» [9]. Очевидно, що окремі аспекти проблеми галицького москвофільства другої половини XIX ст. та його преса потребують сьогодні додаткового з'ясування, бо не можна абсолютно все відкинути в діяльності москвофілів. Зрештою, І. Франко зробив дуже багато для викриття і критики москвофільського руху, він багато писав про моральну ницість москвофільського руху. На противагу «москвофільству» він утверджував інше поняття «русофільство» (хоча, формально між ними нема різниці). І. Франко, зокрема, писав: «Ми любимо в російській духовній скарбниці ті самі коштовні зерна, та пильно відрізняємо їх від половини, від жуželю, від викладів темноти, назадництва та ненависті, складених довго віковою важкою історією та культурними припізненнями Росії. І в тім ми чуємо себе солідарними з найкращими синами російського народу, і се міцна, тривка і світла основа нашого русофільства (підкреслення наше. – авт.)» [11]. У 1882 р. відбувся відомий судовий процес над москвофілами – саме тоді й з'ясувалося, що вони користувалися фінансовою підтримкою Росії. Це була перша серйозна криза москвофільського руху.

Занепад москвофільства був неминучим, бо неминучим було і зростання національної свідомості галицьких українців. Наступна значна криза москвофільства була пов'язана з приходом російської армії у 1914 р., коли галицькі українці змогли побачити справжнє обличчя російської влади, яка влаштувала погром українства (навіть голова російських кадетів П. Мілюков назвав політику російського уряду в Галичині європейським скандалом). Було закрито українські громадські товариства й організації (багато з них пограбовано), українські періодичні видання. Водночас москвофілів призначали на адміністративні посади, виходили їхні газети, діяли товариства. Ще до війни з тих москвофілів, які емігрували до Росії, було створено Карпато-Русский освободительный комитет. 29 липня 1914 р. він видав відозву до «многострадального русского народа Галицкой земли», в якій закликав галицьких українців привітно зустріти російську армію. Крім цього, Ю. Яворський (в минулому галичанин), за-

ступник голови київського відділу Галицко-Русского общества, написав брошуру (так в усякому разі стверджує Д. Дорошенко) «Современная Галиция». Її давали кожному російському офіцерові, який відбував до Галичини. У брошурі було вказано адреси москвофільських організацій, було тенденційно схарактеризовано українські установи, партії, Греко-Католицьку церкву, українських лідерів.

Після того, як російська армія захопила Львів, Карпато-Русский освободительный комитет передав свої повноваження Русскому народному совету на чолі з В. Дудикевичем. Москвофіли повинні були допомогти остаточно зруйнувати українське життя, «мазепинство», джерело українського сепаратизму. Москвофіли виконали свою ганебну роль, бо саме їхню поведінку використали поляки для звинувачення українців у зраді, а в результаті тисячі галичан (не лише москвофілів) потрапили до таборів (Галергоф, Гмюнд), сотні було страчено за вироком військово-польових судів.

У 20–30-х роках москвофільство у Галичині вже ледве животіло, хоча формально й існувало. Інша річ, що з'явився ще один вид русофільства – радянофільство. На час Голодомору в Галичині була Русска народна організація, якій польська влада віддала Народний Дім у Львові. Функціонувало і Общество ім. Качковського, Руський ревізійний союз кооперативів. Преса галицьких москвофілів нічого не писала про голод в Україні.

Набагато впевненіше почували себе москвофіли на Закарпатті. Тут москвофільство виникло ще раніше, ніж у Галичині. С. Ріпецький вважає, що появилася воно наприкінці XVIII – на поч. XIX ст., а особливого поширення набуло після перебування російських військ в Угорщині 1805 р. Зрозуміло, що за умови існування потужної москвофільської течії (а з іншого боку – ще й мадярофільської) процес національної ідентифікації для закарпатських українців був складним, тривалим і болісним. Ось чому, коли після визвольних змагань москвофільський рух у Галичині став політичним трупом, а промосковська, русофільська орієнтація трансформувалася в радянофільську, на Закарпатті москвофільські позиції були міцними. Основним політичним представником москвофільства (русофільства) була Карпаторуська трудова партія на чолі з А. Гагатком. У програмі цієї партії було повалення більшовицької влади, приєднання Закарпаття до Росії (вже не більшовицької), запровадження на Закарпатті російської мови. Основою партії були російські білоемігранти, як правило, українофоби. У пресі закарпатських москвофілів не йшлося про голод в Україні, якщо й були повідомлення на цю тему, то автори мали на увазі «Південь Росії». Але Голодомор став рубіжною датою і для москвофільського руху на Закарпатті: він зазнав відчутних втрат, а А. Волошин, лідер українського життя на Закарпатті, навіть визнав за доцільне і можливе співпрацювати з тими москвофілами, які ще не втратили віри у свій народ.

Свого часу О. Герцен писав, що є дві Росії – є Росія Муравйових, яких вішали, і Росія Муравйових, які вішали. О. Герцен мав на увазі декабриста Муравйова і генерала Муравйова, якого за криваве придушення польського повстання 1830 р. прозвали «вішателем» (один із випробуваних методів розв'язання національного питання в Росії). Отже, якщо перенести розмову в площину власне національного питання, то треба зробити висновок, що у Росії було набагато більше Муравйових-вішателів. Здаємо собі справу з того, що аналогія гостра, але навіть сумний досвід XX ст. свідчить про

те, що серед російської інтелігенції були такі, хто захищав право поневолених народів (українського особливо) на самовизначення і утворення власної держави. На жаль, то були голоси окремих осіб чи діячів, вони лише рятували честь російської інтелігенції, але не впливали на урядову політику і позицію російської інтелігенції, яка завжди стояла на великодержавних позиціях і захищала тезу єдності Росії всупереч національним прагненням підневільних народів. Російський інтелігент-демократ закінчувався тоді (чи там), коли поставало питання про державну самостійність України. Таким було, наприклад, ставлення Тимчасового уряду, хоча мови про відокремлення України навіть і не було з українського боку, з боку Центральної Ради. Більшовики – неперевершені демагоги в національному питанні, але в потрібний момент дотримувалися методики Муравйова-вішателя (це ж їхній Муравйов, в минулому царський полковник, заявив, що він радянську владу в Україну приніс на штиках). Однозначним було ставлення керівництва Добровольчої армії до України як самостійної держави. Денікін не хотів вести переговори навіть із гетьманом П. Скоропадським, який виступав за федерацію України з Росією, але на рівних умовах. У відозві Добровольчої армії було зазначено: «Добровольча армія поставила перед собою завдання відновлення єдиної і неподільної Росії у межах її колишніх кордонів (за винятком етнографічної Польщі) через визволення Росії від більшовиків і через вільне об'єднання її роз'єднаних регіонів в одну державу. Таким чином, всі зусилля деяких людей і партій внести розбрат між росіянами або відокремити той чи інший регіон розглядаються як зрада. Через це основне положення Добровольчу армію не визнав як законну владу в Малоросії уряд Гетьмана Скоропадського, який скористався підтримкою іноземної сили, ворожої Росії, для створення незалежної української держави» [10]. Навіть небезпека поразки у війні з більшовиками не змусила «білу» Росію переглянути своє ставлення до України як самостійної держави.

Громадянська війна в Росії, поразка «білої» Росії у боротьбі з «червоною», більшовицькою, спричинилася до того, що сотні тисяч російських інтелігентів опинилися за межами Росії. Серед тих, хто опинився на еміграції, були відомі ще з дореволюційних часів письменники (І. Бунін, З. Гіппіус, Д. Мережковський, О. Купрін, І. Северянин, І. Шмельов, А. Аверченко, Саша Чорний), художники (М. Шагал, В. Кандинський, О. Бенуа, – не всі з них, щоправда, етнічні росіяни), філософи (М. Бердяєв, М. Булгаков, П. Сорокін), політики (О. Керенський, П. Мілюков, П. Струве), були десятки тисяч інших, хто рятувався від більшовицького терору, хто, якщо й не займався активною політикою, то все ж вірив в єдину і неподільну Росію. Скрізь, де появлялися більші скупчення російських емігрантів, починали виходити газети і журнали. Одним із великих центрів російського емігрантського життя на початку 20-х років був Берлін, згодом Париж, оскільки політична атмосфера в Німеччині почала ускладнюватися із зростанням нацистських настроїв. Але в Берліні виходило кілька газет і було майже сорок російських видавництв. У Парижі, який став центром російського політичного і культурного життя, виходили найвпливовіші газети – «Последние новости», «Возрождение». Зрештою, лише в Чехословаччині упродовж 20-х років виходило близько 80 періодичних видань.

Зрозуміло, що політичне життя російської еміграції міжвоєнної доби – це окреме і надзвичайно велике за обсягом проблем і аспектів питання. Антирадянський, антибільшовицький дискурс цієї політики і діяльності періодичних видань був органічним, історично виправданим. Але ж і в цьому середовищі після оголошення в СРСР «нової економічної політики» появилася течія «зміновіхівства» («смена вех» – це було своєрідною алюзією щодо «Вех») – прорадянська течія. Ця група організувала видання таких газет як «Новая мысль» і «Накануне» (але нам не так важливо, чи було «зміновіхівство» добровільним, що виникло спонтанно, на підставі надій на зміни в більшовицькій Росії, чи цей рух був інспірований і його фінансували з Москви). Яким було ставлення до «українського питання», що російська еміграційна преса писала про Голодомор? – ось що важливо для нас у контексті роздумів про Голодомор.

Те, що більшовики врятували Росію як імперію, російські монархісти і демократи зрозуміли ще у 1921 р., хоча вони вже були тоді на еміграції. Вже тоді вони (в усякому разі певна кількість, певна група) заявили про свою готовність «змінити віхи», тобто служити більшовицькому режимові. Вони виправдовували своє рішення саме тим, що більшовики не лише врятували Росію, що це справжня основа майбутньої Росії. Журнал «Смена вех» у Ч.1 за 1921 р. зазначав, що дивною іронією долі, а може бути, що безстороннім і безпомилковим судом історії, російську національну справу можна вбачати не у поваленій Росії «Третього Риму», а в Росії III Інтернаціоналу, що більшовизм – це справжня основа майбутньої російської, глибоко державної й «національної» влади, що советська дипломатія продовжує формально визнавати «самовизначення народів», але ж само собою розуміється, що цей принцип в її устах є лише тактичним ходом, що Росія повинна лишатися великою державою, а тому, що влада революції – а тепер тільки вона одна спроможна відновити російську великодержавність, міжнародний престиж Росії, – обов'язок «білої» еміграції в ім'я російської культури признати її політичний авторитет. Це була програмна заява «зміновіхівства». Нові і несподівані прихильники більшовиків відкривали в їхній національній політиці те, в чому більшовики ніколи не хотіли признаватися – вони були проти права поневолених у Росії народів на самовизначення. Ще одна обставина. Коли вийшло це число «Смены вех», вже відійшли від імперії Польща, Фінляндія, прибалтійські держави, але не з ними вони пов'язували долю Росії як імперії і великої держави, а з Україною. Вони бачили, що більшовики міцно тримають Україну в імперських обіймах. То чого можна було сподіватися від «білої» російської еміграції?

Тижневик «Возрождение» виходив з 1925 р. у Парижі. Головним редактором тижневика був П. Струве. Публікації про СРСР (суспільно-політичні, економічні питання, виконання п'ятирічки) були практично в кожному числі «Возрождения». У 1932 р. з'явилися і різножанрові публікації про голод, автори вказували і на головну, на їхню думку, причину голоду – виконання п'ятирічного плану. Так, у числі «Возрождения» від 21 листопада 1932 р. було опубліковано статтю «П'ятирічка стала причиною голоду». Автор посилається на публікацію очевидця подій – московського кореспондента «Обсервера». Тижневик «Возрождение», зрозуміло, не мав своїх кореспондентів у Радянському Союзі, а тому часто передруковував публікації про голод із авторитетних

зарубіжних видань. Але для П. Струве, для його середовища голод був у «Радянській Росії», а не в Україні як союзній республіці. Звичайно, не йшлося і про те, що він спрямований проти української нації.

Багато уваги темі голоду приділяв тижневик «Русский голос», що з 1930 р. виходив у Белграді. Він був розрахований на широке коло читачів і теж порушував цілу низку питань політичного, культурного, економічного характеру. Газета писала про голод, але повідомляла про примусове відбирання хліба у населення, а не пояснювала це нібито неврожаєм 1932–1933 рр. Під рубрикою «СРСР» газета вміщувала огляди європейської преси про голод у СРСР. Так, тут було опубліковано розповідь подружжя із США, колишніх краян, які відвідали своїх рідних і були свідками жахливих сцен, спричинених голодом. 31 грудня 1933 р. «Русский голос» опублікував статтю-звернення «Звернення до світової совісті» (під рубрикою «Допомога голодуючим у СРСР»). Це було звернення, прийняте на конференції у Відні, організованій з ініціативи кардинала Інніцера.

Порушувала тему голоду і газета «Россия и Славянство», яка теж виходила у Белграді. Уже в липні 1932 р. тут з'явилося перше повідомлення («Угроза голода») про голод у Росії. Увагу привертає відкритий лист К. Кочаровського, який звернувся з відкритим листом до Президента США Гувера. Автор звинувачує більшовиків у голоді, він пише про неспроможність їхньої економічної політики та її аморальність, бо ця політика перетворила «вчорашнього селянина-господаря у найманого раба компартії». І для цього автора (за переконаннями він був соціалістом-революціонером) не було України, яку знищували, це була Росія: «Перед нами пряме, довготривале винищення населення Росії». Це не поодинокий випадок, бо інші автори теж пишуть про голод в «Росії». Негативно поставилася газета («Голод в России и Ерріо») і до оптимістичних розповідей Е. Ерріо про свою подорож до СРСР в голодний рік. Автори газети звинувачували радянську владу в тому, що вона байдуже спостерігає, як вимирають «неугодні» прошарки суспільства – теж цікава думка.

Багато видань російської еміграції, добре відчуючи політичну кон'юнктуру, не бажаючи загострювати стосунки із владою країни, де виходило те чи інше видання, а також беручи приклад з відомих європейських видань, або замовчували, або не дуже активно розробляли цю тему, або не розуміли справжніх причин голоду. Скажімо, «Русское слово» вважало, що винним у голоді є не радянське керівництво, а відсутність машин для збирання врожаю. Звичайно, що найбільш відомі періодичні видання еміграції (як, наприклад, «Возрождение») не могли не використати таку нагоду, як голод, щоб не покритикувати більшовиків як своїх політичних противників.

Ті публікації, що з'явилися у виданнях російської еміграції з приводу голоду, звичайно, пронизані співчуттям до голодних, до тих, хто вмирає від голоду. Звичайно, вони нещадно критикували Сталіна, радянську владу, більшовиків, але все це відбувалося для них в «єдиной і неделимой Росии». Не було для публіцистів російської еміграції України як держави ні в минулому, ні в тогочасній трагічній сучасності, ні в майбутньому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Винниченко В.* Відродження нації / Володимир Винниченко. – К., Відень, 1920. – Ч. 1. – С. 99–101.
2. *Грицак Я.* Нарис історії України: формування модерної української нації XIX–XX століття / Ярослав Грицак. – К., 1996. – С. 75.
3. *Грушевський М.* Хто такі українці і чого вони хочуть? / Михайло Грушевський. – К., 1991. – С. 42.
4. *Касьянов Г. В.* Сталінізм і українська інтелігенція (20–30 роки) / Г. В. Касьянов, В. М. Даниленко. – К., 1991. – С. 8.
5. *Киян О. І.* М. П. Драгоманов і російський імперіалізм / О. І. Киян // Український історичний журнал. – 1992. – Ч. 4. – С. 31.
6. *Марунчак М.* Нація у боротьбі за своє існування. 1932–1933 в Україні і діаспорі / М. Марунчак. – Вінніпег, 1985. – С. 42.
7. *Мейс Дж.* Політичні причини Голодомору в Україні (1932–1933 рр.) / Дж. Мейс // Український історичний журнал. – 1995. – Ч. 1. – С. 45–46.
8. *Папуга Я. Б.* Західна Україна і голодомор 1932–1933 рр.: морально-політична і матеріальна допомога постраждалим / Я. Б. Папуга. – Львів, 2008. – 248 с.
9. *Пашук А.* Філософський світогляд Івана Франка / Андрій Пашук. – Львів, 2007. – С. 274.
10. *Процик А.* Російський націоналізм й Україна в добу революцій і громадянської війни / А. Процик // Український історичний журнал. – 2002. – Ч. 4. – С. 131–132.
11. *Франко І.* «Ідеї» та «ідеали» галицької москвофільської молодіжі : Збір. творів : [у 50 т.] / Іван Франко. – К., 1986. – Т. 45. – С. 420–421.
12. Цит. за: Корготський Р. Довженко в полоні / Р. Корготський. – К., 2000. – С. 51.

Стаття надійшла до редколегії 14.11.2011

Прийнята до друку 15.01.2012

RUSSOPHILES PRESS OF GALICIA ABOUT GOLODOMOR IN 1932–1933 IN UKRAINE

Tetjana BURDEGA

*Ivan Franko National University of Lviv,
49, Generala Chupryny Str., Lviv, Ukraine, 79044,
e-mail: journfl@franko.Lviv.ua*

The article examined published works in the Russophiles press, Communist Party West Ukraine press, press Russian emigration about Golodomor in 1932–1933. Indicated the main aspects of activity of this press and its influence to social and political process at that time.

Key words: Communist Party West Ukraine press, press Russian emigration, Russophiles press, Galicia, Golodomor

РУСОФИЛЬСКАЯ ПРЕССА ГАЛИЧИНЫ О ГОЛОДОМОРЕ 1932–1933 ГОДОВ В УКРАИНЕ

Татьяна БУРДЕГА

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
ул. Генерала Чупрынки, 49, Львов, Украина, 79044,
e-mail: journfl@franko.lviv.ua*

У статье проанализированы публикации о Голодоморе в прессе москвофильской, КПЗУ и русской эмиграции в период 1932–1933 гг. Выделены основные аспекты деятельности этой прессы и ее влияния на общественно-политический процесс того времени.

Ключевые слова: пресса КПЗУ и русской эмиграции, москвофильская пресса, Галичина, Голодомор.